

УДК 37.011.31:316.444.5

Іннеса ГОРБАЧОВА

пошукувач кафедри початкової, дошкільної і професійної освіти
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди, м. Харків, Україна
e-mail: ii_gorbachova@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ СПОСОБИ МОТИВАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ СВІТИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

У дослідженні акцентовано на необхідності стимулювання вчителів закладів загальної середньої освіти до професійної мобільності в освітньому просторі. Наведено власне тлумачення поняття «педагогічні способи», що означає спеціально організовані дії того, хто впливає на позитивні зміни вчителя, в тому числі й безпосередньо його дії, що призводять до самозмін, ефективність яких забезпечується використанням відповідних прийомів, методів, форм, засобів педагогічного впливу на особистість. Зазначено, що мотивація професійної мобільності вчителів має відбуватися через формування свідомості та самосвідомості, опанування досвідом практичної діяльності, стимулювання і корекцію результатів педагогічної роботи, самовиховання.

Ключові слова: професійна мобільність учителя, мотивація, заклади загальної середньої освіти, освітній простір, способи, педагогічний вплив, освітні проекти, методична робота.

Виникнення нових соціально-економічних відносин в Україні викликало необхідність перебудови не тільки всіх соціальних інститутів, але й такої важливої галузі як освіта. Особливості соціально-економічного розвитку України, мінливі умови ринкових відносин, глобальні процеси інтеграції, більш широка інтелектуалізація праці, інформатизація суспільства вимагають від фахівців не тільки відповідного обсягу фундаментальних знань, професійної компетентності, а й високого інтелектуального розвитку, певних особистісних якостей, нового типу розумової діяльності, що характеризується мобільністю мислення. Водночас зміни в економічному і суспільно-політичному житті країни значно підвищили вимоги до професійно-особистісного розвитку педагога. Сучасному суспільству потрібен педагог, який міг би швидко адаптуватися до нових умов праці, швидко перенавчатися, здатний брати на себе відповідальність, тобто бути професійно мобільним. Мобільній людині значно краще адаптуватися в умовах радикальних змін навколишнього світу, реагувати на зміни, що відбуваються останнім часом, зокрема в освіті, медицині тощо. Не випадково в Законі України «Про освіту» (2017 р.) наголошено на необхідності забезпечення високого професіоналізму, конкурентоспроможності та мобільності сучасних фахівців.

Актуальність поставленої проблеми мотивації професійної мобільності вчителів посилюється необхідністю розв'язання суперечностей, що були виявлені в процесі дослідження:

- між вимогами суспільства до високої кваліфікації вчителів закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) та недостатньо високим рівнем професійної мобільності як складової їхнього професіоналізму;
- між наявністю досліджень проблеми мобільності особистості в психологічній і педагогічній науці та недостатньою розробленістю педагогічних способів мотивації професійної мобільності вчителів;
- між необхідністю стимулювання професійної мобільності вчителів закладів загальної середньої освіти та недостатньо розробленими педагогічними умовами формування такої якості в освітньому просторі.

Отже, актуальність пояснюється вимогами суспільства до високої кваліфікації фахівців, у тому числі й освітньої галузі.

Поняття «мобільність» досить активно розробляється в сучасній науці. Значного поширення у вітчизняній і зарубіжній соціології, соціальній психології та професійній педагогіці отримали дослідження соціальної мобільності (Б. Барбер, П. Блау, О. Дункан, П. Сорокін, М. Реутова), професійної мобільності (Н. Василенко, Є. Іванченко, С. Нужнова, З. Решетова, Д. Чернілевський, А. Шелтон та інші). У працях Л. Бляхмана, Т. Заславської, А. Здравомислова, В. Подмаркова, Р. Пріми, Р. Рибкіної, О. Шкаратана та інших учених аналізується взаємодія об'єктивних економічних законів і трудової мобільності. С. Ліпсет і Р. Бендикс розробили показники професійної мобільності та виділили фактори, що впливають на її формування. Вплив процесів мобільності на стан суспільства й

поведінку особистості вивчали М. Вебер, Ч. Кулі, М. Кун, Дж. Мід, Т. Парсонс. Психологічні аспекти мобільності розглянуто в працях Ф. Гайсіна, Н. Мурадяна, Ф. Фаїзова. Питання професійної мобільності вчителя розглядали Ю. Бабанський, С. Желтова, В. Корнієнко, Р. Пріма, зокрема структура, критерії та рівні сформованості професійної мобільності майбутнього педагога-музиканта досліджує О. Яненко.

Отже, значну кількість праць у галузі соціології, психології, педагогіки присвячено проблемі мобільності (А. Ващенко, Л. Горюнова, Є. Іванченко, О. Кіпіна, Н. Кожемякіна, І. Ларіонова та інші).

Однак, аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що проблема мотивації професійної мобільності вчителів закладів загальної середньої освіти не стала предметом спеціального дослідження, залишаються недостатньо розробленими відповідні педагогічні способи стимулювання вчителів до виявлення такої якості в освітньому просторі на різних рівнях.

Метою статті є обґрунтування необхідності стимулювання вчителів закладів загальної середньої освіти до професійної мобільності в освітньому просторі, а завданнями – навести власне тлумачення поняття «педагогічні способи», що означає спеціально організовані дії того, хто впливає на позитивні зміни вчителя, в тому числі й безпосередньо його дії, що призводять до самозмін, ефективність яких забезпечується використанням відповідних прийомів, методів, форм, засобів педагогічного впливу на особистість; спроектувати та реалізувати на практиці думку про те, що мотивація професійної мобільності вчителів має відбуватися через формування свідомості та самосвідомості, опанування досвідом практичної діяльності, стимулювання і корекцію результатів педагогічної роботи, самовиховання.

Згідно Новому тлумачному словникові української мови (2008) термін «спосіб» означає «певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось; те, що служить знаряддям, засобом у якій-небудь справі, дії» [5, 390]. У нашому розумінні словосполучення «педагогічні способи» означає спеціально організовані дії того, хто впливає на позитивні зміни вчителя, в тому числі й безпосередньо його дії, що призводять до самозмін, ефективність яких забезпечується використанням відповідних прийомів, методів, форм, засобів педагогічного впливу на особистість. За основу педагогічного впливу на особистість учителя ми брали класифікацію методів виховання, представлену в навчальному посібнику В. Лозової і А. Троцько [6]. Пояснюємо це тим, що мотивація

професійної мобільності вчителів ЗЗСО в освітньому процесі має відбуватися через формування свідомості та самосвідомості, опанування досвідом практичної діяльності, стимулювання і корекцію результатів педагогічної роботи, самовиховання. Зазначимо, що мотиваторами виступають керівники ЗЗСО, методисти, вчителі, активні школярі та ініціативні батьки, які бажають бачити в сучасному вчителі позитивне й зразкове. Педагогічні способи умовно поділимо та назовемо, як: актуалізаційно-ціннісний, дієво-практичний, аналітико-коригувальний, особистісно-вдосконалювальний, характеризуємо їх.

Актуалізаційно-ціннісний спосіб мотивації професійної мобільності вчителів ЗЗСО в освітньому процесі передбачав виявлення потреб швидкого реагування на зміни в освітньому просторі, здатності до застосування педагогічних прийомів і методів роботи з учнями в нових умовах, схильності до педагогічної творчості й ініціативності. Для розв'язання поставлених завдань у процесі пілотного дослідження ми використали тест «Чи вмієте Ви швидко пристосовуватися?» А. Ясингера [7]. Уміння адаптуватися в нових умовах означає здатність особистості розв'язувати нові нестандартні завдання, з'ясовувати взаємозв'язки з різними елементами оточуючого середовища, між педагогічними явищами та подіями. Опитані вчителі (разом 189 осіб) виявили здібності до адаптації в нових умовах, а саме: гарні (11%), задовільні (55%), незадовільні (34%), що без сумнівів викликає занепокоєння і термінової потреби в складання програми роботи над собою. Зазначимо, що завдяки такому тесту ми отримали поверхові знання про здібності вчителів, що не дало змогу нам проаналізувати причини незадовільних показників їхньої професійної мобільності, до якої й відносимо здатність особистості до адаптації. Наведемо результати опитування раніше зазначених учителів, отримані завдяки тесту «Чи можете Ви добиватися успіху?» [7]. Учителі (13%) мають усі можливості досягати успіху в житті, в їхньому характері присутня рівновага між: інстинктом і розумом, особистим і суспільним життям, діями і роздумами. 75% учителів мають змогу утвердитися в суспільстві, однак їм постійно необхідно контролювати себе і упереджувати конфліктні ситуації. 12% учителів невпевнені та нерішучі в своїх здібностях, неповністю відкриті для нового, нестандартного в професійній діяльності, їм необхідно працювати над собою. Отже, потреби самореалізації в професійній діяльності та прагнення до успіху є рушійною силою мотивації професійної мобільності вчителів, адаптації до нових умов професійної діяльності.

Реалізація зазначеного вище способу здійснювалася шляхом переконання вчителів у тому, що найвищою цінністю є людина та її потреби самореалізації. З учителями проводили бесіду на тему: «Самодостатній учитель: це міфи педагогічної дійсності чи реальність?», у ході якої розглядали питання, що стосуються можливостей самореалізації вчителів у педагогічній діяльності, умов для формування їхньої професійної мобільності, зацікавленості педагогів у постійному самовдосконалюванні й саморозвитку особистості.

Дієво-практичний спосіб мотивації професійної мобільності вчителів ЗЗСО в освітньому процесі орієнтував на засвоєння й оновлення ними досвіду практичної діяльності, безпосередню участь у розробленні й використанні нових прийомів і методів роботи зі школярами. З учителями проводили спецсеминар на тему «Українська акмеологічна школа: здобутки Української академії акмеології (м. Київ)», на якому вони знайомилися з досвідом відомих українських педагогів. Ефективними виявилися методичні заходи для всіх категорій педагогічних працівників: тематичні методичні семінари, тренінги особистісного росту, професійні конкурси педагогічної майстерності, Школа молодих учителів, консультації з питань розроблення освітніх проектів на міжнародному рівні, методичні студії, ділові ігри.

Аналітико-коригувальний спосіб мотивації професійної мобільності вчителів ЗЗСО в освітньому процесі має заохочувати педагогічних працівників до різних видів педагогічної діяльності, зокрема до методичної роботи. Аналізуючи матеріали Закону України «Про освіту» (2017), ми звернули увагу на державні гарантії, у межах яких «за особливі трудові заслуги педагогічні та науково-педагогічні працівники можуть бути нагороджені державними нагородами, представлені до присудження державних премій України, відзначені знаками, грамотами, іншими видами морального та матеріального заохочення» [1]. Як зазначає С. Кіриченко, на практиці додаткове стимулювання вчителів відбувається в формі заохочення з опорою на індивідуальний інтерес до освітніх проектів, позачергова атестація й отримання педагогічних звань старшого вчителя, вчителя-методиста, нагородження грамотами різного рівня, нагрудними значками, безкоштовні екскурсії та походи в театр [2]. Очевидно, що сьогодні ні декларативні положення, ні шкільний досвід заохочення не задовольняють потреби вчителя, його прагнення бути самодостатнім і мобільним, прикладом для учнів та батьків. І на цьому факті наголошує В. Огнев'юк у своїй статті, як: «Орієнтований на культурний спадок українського села або міфо-

логом радянського періоду педагог не може стати носієм і лідером у новій українській школі не лише тому, що його ментальність змінилася, а насамперед через те, що його, крім власного сумління, ніщо не мотивує до зміни цієї ментальності та здійснення переходу до взаємодії з учнями у процесі перетворення навчання на захоплююче дослідження проблем і шляхів їх вирішення» [6, 5]. Як зазначає учений, мотивація має змінитися за умови реформи оплати праці в системі освіти, зміни соціального статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників із людей неможливих на представників середнього класу.

Змагальний характер педагогічної діяльності має поширюватися в освітньому колективі. І тому учителів необхідно знайомити з досвідом проведення освітніх проектів «Інтелект України» (керів. І. Бех, І. Гавриш), «Обдарована молодь» (керів. Л. Карпова), «Лицейна освіта школярів» (кер. С. Кіриченко), залучати до педагогічних змагань на партнерських засадах.

Особистісно-вдосконалювальний спосіб мотивації професійної мобільності вчителів ЗЗСО в освітньому процесі орієнтує на усвідомлення значущості самоосвіти й самовиховання педагогічних працівників. З учителями, вище названими, ми провели методику «Чи дотримуетесь Ви здорового способу життя та чи вмієте продуктивно працювати?» [7], яка виявилася не лише діагностувальною, але й повчальною, оскільки містила певні поради. Учителі (8%) отримали такі поради, як: «Ви можете радіти відносно власної здорової стресової стійкості», 67% учителів – «У зв'язку з тим, що у Вас виявляються ланцюгові реакції фізичних і розумово-психічних порушень, Вам необхідно виконувати вправи для усунення стресу і підвищення працездатності», 25% учителів – «Ви сильно напружені, чутливі до навантажень і до екстрених ситуацій, тому необхідно зайнятися собою, щоб повернути спокій і впевненість у собі». Слід зазначити, що учителям з низьким рівнем продуктивної діяльності допомагали заняття із самоменеджменту, на яких вони усвідомлювали роль саморегуляції та самоорганізації в підвищенні власної працездатності та професійної мобільності.

У дослідженні доведено необхідність стимулювання вчителів ЗЗСО до професійної мобільності в освітньому просторі. Уперше наведено власне тлумачення поняття «педагогічні способи», що означає спеціально організовані дії того, хто впливає на позитивні зміни вчителя, в тому числі й безпосередньо його дії, що призводять до самозмін, ефективність яких забезпечується використанням відповідних прийомів, методів, форм, засобів педагогічного впливу на особистість. Педагогічні

способи умовно поділено, як: актуалізаційно-ціннісний, дієво-практичний, аналітико-коригувальний, особистісно-вдосконалювальний. Доведено, що мотивація професійної мобільності вчителів має відбуватися через формування свідомості та самосвідомості, опанування досвідом практичної діяльності, стимулювання і корекцію результатів педагогічної роботи, самовиховання. На практиці реалізовано педагогічні способи мотивації професійної мобільності вчителів у методичній роботі та в освітній проектній діяльності.

Перспективами подальшого дослідження є розроблення педагогічних умов формування професійної мобільності вчителів на засадах акмеологічного підходу і впровадження технології їх реалізації у системі методичної роботи ЗЗСО. У подальшому необхідно проводити моніторинг результатів дослідження, який надає інформацію для ухвалення стратегічних і тактичних рішень. Діяльність суб'єктів моніторингу носить накопичувальний і аналітичний характер. Зміст моніторингу відображає інформацію про рівень професіоналізму педагога. Крім того, вироблення тієї або іншої стратегії визначається тим, над якою темою працює ЗЗСО.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] // Законодавство України. — 2017. — № 38-3. — Режим доступу до джерела: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Кіриченко С. В. Професійна самореалізація вчителів старшої школи засобами освітньо-проектної діяльності // Імідж сучасного педагога. Полтава, 2016. — № 5 (164). — С. 16—18.
3. Куценко Т. В. Система методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів як засіб стимулювання професійної самореалізації. Педагогічні науки : зб. наук. праць / Міністерство освіти і науки України, Херсонський державний університет. — 2016. — Вип. LXX, Т. 2. — С. 74—78.
4. Лозова В. І., Г. В. Троцько. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. -метод. посібник. ХНПУ імені Г. С. Сковороди. — 2-ге вид., випр. і доп. — Харків, 2002. — 400 с.
5. Новий тлумачний словник української мови / Уклад. : В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. — Київ, 2008. — Вид. друге, випр. — Т. 3. А-К. — С. 390.
6. Огнев'юк В. О. Лідери для нової української школи», надрукований в науковому журналі // Неперервна освіта: акмеологічні студії. — № 1. — 2017. — С. 4—13.
7. Энциклопедия психодиагностики. Психодиагностика персонала. — Самара, 2010. — 790 с.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Elektronnyi resurs] // Zakonodavstvo Ukrainy, 2017. № 38-3. Rezhym dostupu do dzherela: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Kyrichenko S. V. Profesiina samorealizatsiia vchyteliv starshoi shkoly zasobamy osvitno-proektnoi diialnosti. Imidzh suchasnoho pedahoha. Poltava, 2016. № 5 (164). S. 16-18.
3. Kutsenko T. V. Systema metodychnoi roboty zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv yak zasib stymuliuvannia profesiinoi samorealizatsii. Pedahohichni nauky : zb. nauk. prats / Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Khersonskiy derzhavnyi universytet. 2016. Vyp. LXX, T. 2. S. 74—78.
4. Lozova V. I., H. V. Trotsko. Teoretychni osnovy vykhovannia i navchannia : navch. -metod. posibnyk. KhNPU imeni H. S. Skovorody. 2-he vyd., vypr. i dop. Kharkiv, 2002. 400 s.
5. Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy. Uklad. : V. V. Yaremenko, O. M. Slipushko. Kyiv, 2008. Vyd. druhe, vypr. T. 3. A-K. S. 390.
6. Ohneviuk V. O. Lidery dlia novoi ukrainskoi shkoly», nadrukovanii v naukovomu zhurnali. Neperervna osvita: akmeologichni studii. Kyiv. № 1. 2017. S. 4—13.
7. Entsiklopedyia psykhydahnostyky. Psykhydahnostyka personala. Samara, 2010. 790 s.

Горбачева И. И. Педагогические способы мотивации профессиональной мобильности учителей заведений общего среднего образования в образовательном пространстве

В исследовании акцентировано на необходимости стимулирования учителей учреждений общего среднего образования к профессиональной мобильности в образовательном пространстве. Приведено собственное толкование понятия «педагогические способы», что означает специально организованные действия того, кто влияет на положительные изменения учителя, в том числе и непосредственно его действия, приводящие к самоизменению, эффективность которых обеспечивается использованием соответствующих приемов, методов, форм, средств педагогического воздействия на личность. Отмечено, что мотивация профессиональной мобильности учителей должна происходить через формирование сознания и самосознания, овладение опытом практической деятельности, стимулирования и коррекции результатов педагогической работы, самовоспитания.

Ключевые слова: профессиональная мобильность учителя, мотивация, учреждения общего среднего образования, образовательное пространство, способы, педагогическое воздействие, образовательные проекты, методическая работа.

Gorbacheva I. Pedagogical methods of motivation of teachers' professional mobility of establishments of general secondary education in educational space

The study focuses on the need to encourage teachers of establishments of general secondary education to professional mobility in the educational space. It is given the actual interpretation of the concept of «pedagogical methods», which means the specially organized actions of those who influence the positive changes of the teacher,

including directly his actions, which lead to self-change, whose effectiveness is ensured by the use of appropriate techniques, methods, forms, means of pedagogical influence on personality. It is noted that the motivation for the teachers' professional mobility should be through the formation of consciousness and self-awareness, mastering the experience of practical activity, stimulating and correcting the results of pedagogical work, self-education. Actuality-value method of motivation of teachers' professional mobility envisages the identification of the needs of rapid response to changes in the educational space, the ability to apply pedagogical methods and methods of working with students in the new environment, the tendency to pedagogical creativity and initiative. The practical and practical way of motivating teachers' professional mobility was oriented towards assimilation and updating of their practical experience, direct participation in the development and use of new techniques and methods for working with students. An analytical and corrective way of motivating professional mobility encourages various types of pedagogical activities, in particular methodological work and educational project activities. The personal and improving way of motivating the teachers' professional mobility contributes to their awareness of the importance of self-education and self-education in raising their level of professional mobility. Methodological measures are found to be effective for all categories of pedagogical workers: thematic methodical seminars, personal development trainings, professional competitions for pedagogical skills, the School for Young Teachers, consultations on the development of educational projects at the international level, methodological studies of cooperation and business partnership, business games.

Key words: the teacher's professional mobility, motivation, establishments of general secondary education, educational space, methods, pedagogical influence, educational projects, methodical work.

Стаття надійшла до редколегії 12.11.2017

УДК 37.015.31-053.6:78

Оксана ГУСАЧЕНКО

викладач кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу
і диригування факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Національного
педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна
e-mail: oksanafilo@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДЛІТКІВ ЯК МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглядається поняття потенціалу, творчого потенціалу в філософському, психологічному, соціальному, педагогічному, музикознавчому та музично-педагогічному аспектах. Показано діалектичний взаємозв'язок потенційного і можливого, реалізованого і прихованого, біологічного і соціального. Зазначено сприятливі умови для успішного формування та реалізації творчого потенціалу підлітка в суспільно-культурному середовищі, а саме: установка на успіх та регулярність (систематичність) спроб самовираження; поєднання задатків (здібностей), індивідуальних особливостей (мислення, пам'ять, коло та глибина інтересів), емоційно-вольових якостей з наявністю життєвого і творчого досвіду дитини. Відмічено відносно оригінальність і новизну підліткової творчості.

Ключові слова: творчий потенціал, дійсність, можливість, ймовірність, самореалізація.

Сучасний етап реформування шкільної освіти одним з пріоритетних напрямків виокремлює проблему формування всебічно розвиненої творчої особистості учня, новатора, який буде здатний вчитися впродовж життя. Оновлена програма спирається на декілька першорядних компетенцій, серед яких є загальнокультурна грамотність та здатність до самовираження. Для досягнення цієї компетенції необхідно оволодіти навичками критичного мислення, творчого підходу, ініціативності, тому актуальним стає питання про формування творчого потенціалу підлітків в музично-педагогічній площині. Протягом багатьох століть напрацьовано великий досвід і знання про

«потенціал», «творчий потенціал» в різних наукових галузях, однак у музично-педагогічній літературі ця проблема недостатньо висвітлена.

Метою статті є окреслення поняття «потенціал», «творчий потенціал» в часовому аспекті та визначення відповідних йому характеристик у підлітковому віці.

Поняття потенціал було привабливим і залишається актуальним для філософів в різні історичні періоди, серед яких найбільш вагомий вклад внесли Аристотель, І. Кант, М. Кузанський, Г. Лейбніц, Плотін, Л. Фейербах, які розглядали потенціал як джерело, можливість, засіб, резерв, який є у наявності, як те, що може бути приведено до дії.